

UNIVERSITATEA “BABEȘ-BOLYAI”, CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

TEZĂ DE DOCTORAT

Rezumat

Conducător științific:

Prof. Univ. Dr. Doru Radosav

Doctorand,

Ileana Sauliuc (căs. Zapca)

2014

UNIVERSITATEA “BABEȘ-BOLYAI”, CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

TEZĂ DE DOCTORAT

**“Imaginea evreului din zona Sighetului în memoria
țărănească”**

Conducător științific:

Prof. Univ. Dr. Doru Radosav

Doctorand,

Ileana Sauliuc (căs. Zapca)

2014

Conținut

Introducere

Capitolul 1: Repere istorice ale orașului Sighet și ale satelor din jur

1.1 Scurt istoric al orașului Sighetul Marmației

1.2 Scurt istoric al satelor din jur

Capitolul 2: Evoluția comunității evreiești din zona Sighetului

2.1 Scurt istoric al prezenței evreiești în Maramureș

2.2 Evreii din orașul Sighetului Marmației

2.3 Evreii de la sate

Capitolul 3: Imaginea evreului interbelic din zona Sighetului în memoria țărănească

3.1 Sosirea evreilor în memoria țărănească între mit și adevăr istoric

3.2 Portretul evreului în memoria țărănească

3.3 Ocupațiile evreilor

3.4 Mâncarea evreiască

3.5 Sărbătorile evreiești și evenimentele majore ale vieții

3.6 Școala evreiască și învățătii evreilor în memoria colectivă

3.7 Viața privată a evreilor

3.8 Religia: liant al comunității evreiești

Capitolul 4: Imaginea evreului în presa sigheteană interbelică

4.1 Imaginea evreului prin prisma problemelor comunității evreiești

4.2 Imaginea evreului prin prisma problemelor dintre comunitățile evreiești și comunitățile românești

Capitolul 5: Memoria locuirii evreiești

5.1 Memoria caselor

5.2 Memoria locurilor

Capitolul 6: Deportarea evreilor în memoria colectivă țărănească

- 6.1** Scurt istoric al evoluției evenimentelor
- 6.2** Persecutarea evreilor în memoria țărănească
  - 6.2.1** Persecutarea psihologică a evrei
  - 6.2.2** Persecutarea etnică a evreilor
  - 6.2.3** Persecutarea religioasă a evreilor
- 6.3** Deportarea evreilor în memoria țărănească

Capitolul 7: Sfârșitul războiului și întorcerea evreilor

- 7.1** Viața comunității românești după deportarea evreilor
- 7.2** Reîntoarcerea supraviețuitorilor
- 7.3** Percepția fricii înainte și după deportare

Capitolul 8: Evreii în transcrierile onomastice ale memoriei țărănești

Concluzii

Bibliografie

Lista Martorilor

Anexe

Cuvinte cheie: memorie, memorie țărănească, memorie colectivă, imagine, comunitate, evreu, viață privată, holocaust.

“Imaginea evreului din zona Sighetului în memoria țărănească” aduce un element lipsă a istoriei evreilor din zona Sighetului: imaginea în memoria țărănească. Această imagine se bazează în primul rând pe sursele orale, pe mărturiile celor care au trăit alături de evrei, i-au cunoscut și au păstrat vie imaginea lor, la care se adaugă sursele scrise: cercetări de istorie orală publicate pe această temă, documentele de arhivă, documentele publicate și lucrări.

În societatea contemporană rolul individului și a comunității se află într-o redefinire continuă, fiind căutată identitatea acestuia și a comunității în mod constant. Istoria recentă, istoria secolului XX, prin importanța monopolului cultural și multiplicarea polarității culturale îi oferă istoricului importanta misiune de a dezvolta spiritul critic, abilități și competențe de comunicare academică și civică, posibilitatea de a oferi repere axiologice și criterii de selecție.

Lucrarea se focalizează pe imaginea evreului prin prisma omului de rând, al oamenilor mici care fac marea istorie. În lumea rurală, mult mai păstrătoare de tradiții, imaginea “omului diferit” (în sensul de a aparține unei religii diferite, unei etnii diferite față de cea a țăranului maramureșean) a stârnit întotdeauna curiozitate, în special pentru copii. Copiii de atunci, care au urmat cursurile școlare alături de evrei, sunt bătrânii de astăzi, în număr foarte mic datorită legilor firești ale naturii.

Un alt scop al lucrării este de a reactiva în memoria contemporanilor importanța pe care comunitatea evreiască a avut-o în dezvoltarea economică, socială și culturală în această zonă. De asemenea putem vorbi și de o reactivare a unor personalități evreiești care au contribuit la dinamizarea comunității din care au făcut parte; personalități religioase având în vedere că evreii s-au definit religios întâi de toate.

Preocupările din istorie nu au făcut distincția între o memorie țărănească și una intelectuală. Memoria țărănească este reprezentată de oamenii din lumea satului care nu au avut acces la informații, a căror memorie nu a fost influențată de trăirile altora, de tehnologie, de informațiile care se găsesc cu ușurință.

Andrei Oișteanu în lucrarea sa “Imaginea evreului în cultura română: studiu de imagologie în context est-central european” cercetează imaginea evreului în cultura română dar o face într-un cadru mult mai larg. Lucrarea de față cercetează un cadru mai restrâns, unde poate fi mai urmărită mult mai bine imaginea formată în timpul conviețuirii alături de evrei.

Lumea evreiască din Transilvania trăia în mare parte în mediul rural, fiecare sat avea evreii lui într-un număr mai mic sau mai mare. În lumea satelor contactul cu evreii a fost mult mai mare ca la oraș, unde evreii locuiau în cartierele evreiești și românii aveau acces mai limitat la viața lor privată, chiar și cu evreii în general contactul era mai limitat. Fiecare martor a avut vecini evrei, a avut colegi de școală, a avut prieteni evrei cu care a interacționat, a luat parte la evenimente, a fost martor și poate să relateze pe baza propriilor trăiri.

Lucrarea prezintă originalitate prin însăși memoria țărănească, care nu înseamnă tradiție ci are valențe particulare, particularizează lucrarea. Memoria țărănească este o realitate istorică concretă bine conturată în spațiu și timp istoric, este o memorie bogată, fecundă ce împletește imaginile pozitive cu cele negative.

Imaginea evreului din zona Sighetului în memoria țărănească este supusă unei varietăți de interferențe aflate la zona dintre istorie și memorie. Martorii aflați în lumea satului unde i-au cunoscut personal pe evrei, au interacționat zilnic și au păstrat vie imaginea lor, mulți dintre ei dețin amintiri care nu au fost supuse diferitelor influențe de-a lungul timpului.

În primul capitol al lucrării, “Repere istorice ale orașului Sighet și al satelor din jur”, am făcut un scurt istoric al satelor din jurul Sighetului în care a avut loc cercetarea de istorie orală. Sighetul Marmației a fost centrul cultural, economic și administrativ al Maramureșului istoric și care a avut o importantă influență asupra satelor din jurul său. Atât în oraș cât și în satele din jur s-au găsit dovezi arheologice care arată că aceste meleaguri au fost locuite încă din neolitic.

În toate satele supuse cercetării numărul evreilor a fost însemnat, în unele dintre ajungând chiar și până la jumătate din populație. Un lucru important de menționat este faptul că evreii de aici, și din întregul Maramureș, au fost o comunitate care în primul rând s-a definit religios, foarte atașați de religia și valorile tradiționale evreiești, mulți dintre ei refuzând din aceste motive ideea de asimilare.

În capitolul “Imaginea evreului interbelic din zona Sighetului în memoria țărănească” am tratat imaginea evreului sub multitudinea aspectelor care contruiesc imaginea unui grup minoritar, a unui grup etnic dar și a unei persoane ca individ.

În memoria țărănească povestea sosirii evreilor a rămas păstrată intactă, mulți martori prezentându-o aproape în aceeași formă: la început în sate au fost foarte puțini evrei, dar care au ținut legătura cu alte comunități de evrei din alte țări. În țările respective comunitățile de evrei nu au mai avut posibilitatea să se dezvolte și au căutat noi zone pentru a se putea dezvolta și a practica meseriile lor de bază. Ținând legătura cu evreii din satele din jurul Sighetului au fost informați că aici au posibilitatea de a se dezvolta, de a veni și de a fi acceptați de către săteni. Martorii spun că evreii înainte de a veni și-au învățat copiii să vorbească românește pentru a se putea descurca, pentru a interacționa cu băștinașii.

Portretul evreilor în memoria țărănească este format din trăsături fizice și trăsături psihice. În privința portretului fizic evreul este asociat în memoria țărănească cu modalitatea distinctă de a se îmbrăca, de a purta perciuni, pistruii, nasul încovoiat și mirosul specific evreiesc. În memoria țărănească îmbrăcămintea evreului interbelic încă a rămas asociată cu îmbrăcămintea intelectualului, chiar cu a intelectualului din ziua de astăzi: pălăriile negre, haine lungi și sobre, femeile care purtau fuste și rochii.

La portretul psihologic al evreilor țărani adaugă foarte multe nuanțe: comportamentul în societate, respectul față de religie, unitatea din interiorul comunității, zgârcenia, răbarea, spiritul de convingere, bunătatea și răutatea. Evreii au manifestat compasiune și bunătate față de români atunci când aceștia le-au cerut ajutorul într-o problemă, dar niciodată nu ajutau fără ca ei să nu aibă de câștigat, chiar dacă era vorba de foarte puțin.

Prima îndeletnicire a evreilor, după ce au ajuns în satele din Maramureș, a fost construcția de case. Evreii au construit case noi din lemn, cu geamuri mari, cu sobe de teracotă pentru ca să numai iasă fumul în casă, văruite cu var și având podea pe jos.

Principala ocupație a evreilor a fost comerțul. Au comercializat produse care nu găseau în gospodăriile țăranilor dar și multe dintre care le cumpărau de la ei. Evreii obișnuiau să cumpere merele pe flori și mai apoi le vindeau tot românilor, cumpărau produse animaliere din gospodăriile țăranilor în schimbul uleiului sau al zahărului. Românii își amintesc că evreii au ținut sfaturi săptămânale în care stabileau toate prețurile pentru săptămâna care urma. Aceste prețuri erau fixe și nu se schimbau chiar dacă nu aveau ce să pună pe foc, preferau să împrumute lemne unii de la alții decât să dea prețul stabilit de către români și nu de ei.

Evreii construiau chiar și carele pe care românii le foloseau, aveau fierărie și tot ce era necesar în sat. Ei aveau brutărie, cu toate că românii obișnuiau mult mai rar să cumpere pâine albă decât evreii. Au fost proprietari de mori, unele chiar recunoscute pentru calitatea lor și în satele din jur. Datorită restricțiilor religioase în foarte multe sate evreii au avut măcelăriile lor de unde se aprovizionau cu carnea necesară și vindeau românilor “traiful”.

Mulți dintre evrei s-au ocupat cu cultivarea pământului și cu creșterea animalelor. Aproape în toate satele ei au fost mari proprietari de pământ, pe care l-au muncit românii și au fost plătiți s-au au luat în arendă de la ei pământul.

Nu lipsesc din rândurile evreilor și contrabandiștii, delatorii, cei care doreau să facă bani printr-o modalitate mai ușoară. Fiind în lumea satelor martorii își amintesc de puține profesii deținute de evrei: contabil, medic, secretar la primărie și viceprimar, dar spun că evreii au fost mult mai învățați de cât ei și au urmat școli superioare.

Bucătăria evreiască a fost una plină de mister și de reguli pentru țăranii români. Zilele de sâmbătă erau așteptate de către copii pentru mirosul de cholent care domnea pe ulițele satelor atunci când era scos de la brutării și dus acasă pentru masa de prânz și pentru colacii pe care îi primeau în schimbul micilor servicii prestate. Martorii spun că niciodată evreii nu mâncau într-o casă de români sau altundeva dacă nu erau siguri că mâncarea respectă regulile, la stâna de oi aveau un om angajat care avea grijă ca brânza să fie preparată pentru a putea fi consumată de către ei, iar dacă dețineau vaci și românele erau cele care le mulgeau întotdeauna o evreică supraveghea întregul proces.

Mirosul de usturoi și ceapă a fost mereu prezent, pentru miros spun românii că fetele de evrei erau frumoase dar nu erau plăcute. În bucătăria evreiască se folosește foarte mult usturoi, ceapă și condimente, ceapa și usturoiul fiind folosite și de români dar ei le considera specific evreiești.

Sărbătorile evreiești încă mai trezesc în români admirația pentru modul în care evreii au respectat sărbătorile și regulile biblice, spre deosebire de ei. Ziua de sărbătoare începea de Vineri seara când se trăgeau obloanele și se închideau prăvăliile și se termina Sâmbăta seara după ce soarele a asfințit. Românii au știut că în acest interval nu trebuie să deranjeze sau să ceară nimic pentru că răspunsul a fost negativ, și au știut că pentru orice muncă care o prestau în ziua de Sâmbătă urmau să fie răsplătiți. Dar nu lipsesc din memoria colectivă și momentele în care

românii au avut nevoie de ajutorul evreilor în probleme urgente în zilele de sâmbătă iar ei au încălcat regulile pentru a-i ajuta.

La sărbătorile specific evreiești se adaugă evenimentele majore ale vieții: nașterea, căsătoria și moartea. În privința nașterii amintirile sunt foarte puține, nu au asistat la astfel de evenimente și nici măcar nu pomenesc despre tăierea împrejur.

Căsătoria evreilor este învăluită în mister și reguli pe care mulți dintre ei nici măcar acum nu le înțeleg, dar își amintesc cum mirii erau căsătoriți într-un cort special și mireasa era tunsă după căsătorie și era nevoită să poarte perucă. Nunțile evreiești sunt caracterizate prin liniște, prin oameni care respectau regulile religioase, prin muzică deosebită față de cea a nunților românești, prin consumarea moderată a băuturilor alcoolice. Evreii nu se băteau la nunți așa cum o făceau românii și pentru români acest lucru înseamnă liniște, o nuntă liniștită.

Ultimul act pe scena vieții este moartea, trecerea în neființă. Românii își amintesc că evreii obișnuiau să îngroape mortul în aceeași zi în care murea dacă soarele nu era asfințit, că defuncților li se puneau cioburi pe față pentru că dacă se vor trezi să nu poată să spună ce au văzut sau că erau îngropați în picioare sau cu fața spre răsărit pentru a se putea ridica mai ușor la chemarea Domnului, sau că niciodată evreii nu au pus la capetele defuncților cruci din lemn cum obișnuiau ei ci au pus pietre funerare.

Evreii din Maramureș, de la sate și de la orașe, au fost o populație care a conștientizat importanța și rolul învățământului în societate. Educația le-a oferit evreilor o șansă în plus în societate, în găsirea unui loc de muncă și o poziție mai bună în ierarhia socială. Evreii din Maramureș au beneficiat de un regim aparte din partea autorităților, fapt care le-a permis să dezvolte o cultură, școli confesionale și să asigure membrilor comunității accesul la învățământ indiferent de condiția socială sau economică. Sighetul a fost centrul economic și cultural al evreilor din vechiul Maramureș și le-a permis celor din satele din împrejur accesul la școli și învățământ.

O importantă și recunoscută yeshiva, instituție evreiască de învățământ superior religios, au avut la Săpânța, unde tinerii dornici au studiat Tora în sensul larg al cuvântului, cu accent pe Talmud. Martorii își amintesc de yeshiva dar nu își amintesc cât de mulți evrei au frecventat-o și

de faptul că în rândurile evreilor nu au existat analfabeți, lucru dovedit și de statisticile cu numărul mare al evreilor care au frecventat școlile de stat.

Viața privată a evreilor este descrisă de către martori prin modalitățile de a petrece timpul liber, prin locurile unde ei nu aveau acces precum băile comunale, prin ceea ce îi făcea particulari, prin condiția femeii și prin tot ceea ce la ce românii nu au luat parte. Multe dintre femeile române au fost servitoare în casele evreilor, au pătruns în acel spațiu privat care le-a permis să vadă mai mult, să păstreze mai multe în memorie.

Evreii au manifestat o foarte mare unitate față de cei de aceeași etnie, au respectat regulile religioase și economice stabilite chiar dacă asta a însemnat ca să se împrumute cu lemne decât să cumpere la un preț stabilit de români și nu de ei.

În lumea satelor, intimitatea familiei româniei au fost foarte rar primiți. Aici se vorbea limba idiș, domnea curățenia și liniștea, nu aveau animale în casă ca în multe dintre gospodăriile țăranilor și femeile găteau multe dulciuri. Femeile se ocupau cu curățenia, cu întreținerea gospodăriei și educarea copiilor, spre deosebire de cele române care mergeau la munca câmpului și își urmau părinții peste tot.

Liantul comunității evreiești este reprezentat de către religie, și întruchipat prin intermediul rabinului. Atunci când vorbim de evrei ne referim la cei care au drept religie iudaismul, indiferent că au fost născuți ca și evrei sau că prin botez au acceptat iudaismul. Iudaismul este axat pe îndeplinirea celor 613 porunci, care se împart în interdicții și porunci pozitive, enumerate în cele cinci cărți ale lui Moise sau Tora, cartea de căpătâi a iudaismului. Martorii spun că, credința a fost cea care i-a menținut uniți, i-a determinat să se ajute, să respecte principiile păstrate din vechime. Însă întruchiparea credinței pentru martori este rabinul, îndrumătorul religios al comunității mozaice.

În toate satele imaginea rabinului este centrală atunci când vorbim despre religie și chiar despre evrei, iar casa rabinului era situată întotdeauna în centrul satului, aproape de sinagogă.

Rabinul a fost potrivit martorilor și conducătorul pe linie economică pentru găsirea fiecăruia de muncă după capacitățile sale, ajuta pe cei săraci, împărțea pachete cu alimente și sfătuia pe cei bogați să îi ajute. El era pentru evrei și autoritatea morală de a cărei mustrare se temeau.

În “Imaginea evreului în presa sigheteană interbelică” am analizat imaginea evreului reflectată prin prisma întâmplărilor zilnice, a problemelor comunității și a problemelor dintre comunități. Evreii au dus o puternică campanie culturală prin intermediul publicațiilor, luată de români uneori drept exemplu iar alte ori drept un afront.

Principalele teme dezvoltate în presa sigheteană interbelică cu privință la evrei au fost: economia, religia, școala și nu lipsesc nici articolele cu caracter antisemit. Multe dintre articole cereau românilor să îi copieze pe evrei pentru a nu mai fi dependenți de comerțul efectuat de către aceștia, sau în oricare altă privință. Evreul era caracterizat drept harnic, muncitor, strângea bani iar românul trebuia să facă întocmai dar mai ales să fie la fel de uniți ca și ei. Dar nu lipsește din portret înșelăciunea, capabil să înșele atunci când câștigul său este pus în pericol, capabil de ceartă și bătaie dacă situația o cere.

În capitolul “Memoria locuirii evreiești” am trasat linia dintre memoria locuirii și locuitorul. Încă de la început evreii s-au distins în lumea satelor printr-un nou mod de a construi, prin felul de a așeza lucrurile în casă, prin curățenia și strictetea igienei. Casa localnicilor erau aproape identice, imposibil de deosebit potrivit martorilor, în timp ce casele “străinilor” beneficiau de tot confortul și de multe lucruri noi pe care ei le-au adus. Băile au fost pentru români un lux la care mulți dintre ei nici nu îndrăzneau să viseze, în timp ce evreii pe lângă băile comunale aveau și acasă propriile băi.

Morile pentru măcinat cereale, magazinele, abatoarele și cimitirele sunt locurile ale memoriei. Fiecare loc este asociat cu locuitorul, locuitorul este cel care a făcut posibilă rămânerea în memorie a locului. Sinagogile de la sate au rămas în memorie pentru că au fost construcțiile cele mai impunătoare și învăluite în mister datorită neputinței lor de a pătrunde în aceste locuri. Cimitirele au rămas singurele locuri ale memoriei care încă mai arată trecerea evreilor prin aceste locuri.

Un loc al memoriei păstrat în memoria colectivă și care este un stimul pentru memorie de aducere în prezent al trecutului este locul fostului târg de la Teceu unde au fost adunați evreii înainte de a fi deportați.

Viața din timpul războiului și-a continuat cursul normal chiar dacă veștile privind evreii, cuceririle lui Hitler și neputința multor guverne au ajuns până la evreii din zona Sighetului. În

cea ce îi privește pe evrei putem să vorbim despre persecutarea lor psihologică, etnică și religioasă. La nivel psihologic măsurile luate împotriva evreilor s-au simțit prin teama permanentă, prin obligativitatea purtării stelei lui David ca semn distinctiv, prin zvonurile care veneau din țările unde evreii au fost deja supuși exterminării, prin teama de ziua de mâine, prin teama pe care părinții fără să vrea le-au transmis-o și copiilor. Purtarea semnului distinctiv, steaua lui David, a fost pentru unii evrei semn de mândrie în timp ce pentru alții a fost încă un motiv în plus să se simtă diferiți, să se simtă excluși din rândurile populației.

La nivel psihologic veștile care veneau din toate părțile începeau să își pună amprenta, chiar și un evreu din Sighet care a fost deportat împreună cu alți evrei și a reușit să scape s-a întors la Sighet pentru a povesti, pentru a-i avertiza pe evrei de ce urmează să se întâmple dar nimeni nu îl asculta. Evreii au continuat să creadă în umanitatea poporului german dar și în faptul că popoarele din Europa nu vor permite să se întâmple așa ceva unui alt popor.

Persecutarea evreilor ca etnie a avut loc prin decretele care au limitat prezența și activitatea evreilor în țară, închiderea magazinelor și interdicția de a părăsi casele cu excepția unor anumite intervale orare, perchezițiile, controalele și sechestrările de bunuri. Toate aceste măsuri s-au îndreptat împotriva evreilor ca și grup etnic. Martorii își amintesc de postul, de rugăciunile și lacrimile pe care evreii le-au vărsat înainte de deportare, dar toate au fost în zadar, deportarea programată a avut loc.

Martorii își amintesc că pentru evrei cele mai grele au fost persecuțiile religioase, devastarea sinagogilor, închiderea lor, aflarea în imposibilitatea de a se mai ruga în casele de rugăciune. Cu toate că sinagogile au fost închise evreii nu au fost împiedicați să se roage, au continuat să o facă în casele rabinilor sau în propriile case, sărbătorile au fost respectate și ținute la fel ca și în toți anii, doar nesiguranța zilei de mâine era mai prezentă.

Informațiile privind deportarea evreilor sunt cele mai numeroase în memoria țărănească, este prima imagine care revine în memoria martorilor atunci când vorbesc despre evrei. Este o imagine traumatizantă, o imagine care domină de multe ori când își amintesc de evrei.

În memoria țărănească momentul strângerii evreilor la sinagogile din sta este încărcat de trăiri când au văzut cum totul este lăsat în urmă și ei pleacă doar cu câteva bagaje. Faptul că li s-a cerut ajutorul sau pur și simplu că au asistat fără să facă nimic le-a întipărit în memorie venirea

comunismului drept o pedeapsă pentru nepăsarea lor, pentru că nu au făcut nimic ca să își ajute vecinii și prietenii.

La ghetoul improvizat de la Teceu mulți dintre martori au mers alături de părinți sau bunici pentru a duce mâncare evreilor, imaginea locului de la Teceu este un stimul pentru aducerea trecutului în prezent. Plânsetele și lacrimile evreilor în momentul deportării sunt redată și simțite cu aceeași intensitate, au fost lacrimile unor oameni care lăsa în urmă totul și se îndreptau spre necunoscut.

Capitolul șapte, “Sfârșitul războiului și întoarcerea evreilor” completează imaginea evreului în memoria țărănească cu momentul întoarcerii, al încercării de reintegrare în societate și al plecării definitive. După ce evreii au fost deportați casele lor au fost fie jefuite, fie s-au instalat români și maghiari. Oamenii au spart casele în speranța că vor găsi aurul și banii evreilor, dar au luat din acestea tot ce putea să fie luat. Martorii pun unele întâmplări nefaste care s-au întâmplat consătenilor pe seama faptului că au furat din casele evreilor. Chiar și distrugerea sinagogilor a fost un lucru regretat.

La întoarcere evreii au fost primiți cu bucurie sau cu nepăsare, unii chiar cu ură pentru că s-au întors la casele în care deja au fost ocupate. Părinții martorilor au primit de la evrei haine ca să le ascundă pentru ca atunci când se vor întoarce să găsească ceva. Hainele le-au fost înapoiate dar ceea ce le-a fost furat din case nu au mai primit niciodată.

Pe lângă toate suferințele prin care au trecut în ghetouri, în drumul spre lagăre și în procesele de exterminare din lagăre, evreii au fost nevoiți să mai înfrunte un nou sentiment la sosire: vina. Mulți dintre evrei s-au întrebat de ce au fost ei cei care au supraviețuit și ce au făcut ca să merite tot ce li s-a întâmplat.

Experiența lagărului a determinat pe mulți supraviețuitori să renunțe la regulile alimentarea stricte ale credinței mozaice, ale copilăriei și ale părinților. Martorii spun că după reîntoarcere au fost și evrei care au trecut la creștinism, au început să creadă în Iisus și în valorile vecinilor lor de dinainte de deportare.

Plecarea definitivă a supraviețuitorilor a fost pusă de martori pe seama unei chemări din Israel, a unei porunci care a venit pentru reîntregirea națiunii. Alții pun plecarea pe seama fricii, a

nesiguranței pe care au simțit-o într-un loc de unde au fost deportați, unde aveau doar amintiri, unde le lipseau părinții și ceilalți membri ai comunității iudaice. Aici nu se mai simțeau în siguranță, nu reușeau să se integreze, nu simțeau că sunt înțeleși prin ce au trecut și au preferat să fie alături de cei care au trecut prin aceleași suferințe ca și ei.

Au fost și evreii care au refuzat să vorbească despre ce li s-a întâmplat, nu au împărtășit experiența lagărului cu românii după ce s-au întors; martorii spun că nu vroiau să trezească milă, dar probabil era prea traumatizant și nu doreau să își amintească prin ce au trecut.

În memoria colectivă s-au păstrat multe nume de evrei, nu toate însă pot fi verificate pentru că multe sunt asociate cu înfățișarea evreilor, cu proprietățile lor sau cu părinții. Avem astfel evrei care au fost asociați cu anumite locuri ale memoriei și numele lor a fost reținut datorită locurilor. Îi avem și pe cei care a căror nume a rămas în memorie pentru că au fost colegi de școală sau prieteni cu martorii.

Memoria oamenilor simpli din lumea satului a devenit singura posibilă să reconstruiască imaginea evreului, a trecutului care lasă uneori prea puține urme scrise. Memoria fiecărui om este o proprietate unică, personală, originală și astfel toate merită atenție pentru că împreună reconstruiesc trecutul.

Memoria individuală și cea colectivă au contribuit și încă contribuie la păstrarea identității etnice, culturale și religioase, cele două oferă o imagine de ansamblu a evreului interbelic din zona Sighetului. Comunitatea evreiască a avut o importantă contribuție în dezvoltarea economică, socială și cultură a satelor din împrejurimile Sighetului.